

PRAWA CZŁOWIEKA ZARYS WYKŁADU

4. WYDANIE

Joanna Hołda
Zbigniew Hołda
Dorota Ostrowska
Julita Agnieszka Rybczyńska

SERIA AKADEMICKA

LEX

a Wolters Kluwer business

PRAWA CZŁOWIEKA ZARYS WYKŁADU

4. WYDANIE

Joanna Hołda

Zbigniew Hołda

Dorota Ostrowska

Julita Agnieszka Rybczyńska

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2014

Stan prawny na 1 lutego 2014 r.

Wydawca
Magdalena Przek-Ślesicka

Redaktor prowadzący
Ewa Wysocka

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Świerk-Bożek

Łamanie
Wolters Kluwer

Autorstwo poszczególnych części podręcznika:
rozdziały I i II – Zbigniew Hołda
rozdział III – Joanna Hołda, Zbigniew Hołda
rozdział IV podrozdziały 1 i 2 – Zbigniew Hołda
rozdział IV podrozdziały 3 i 4 – Zbigniew Hołda, Dorota Ostrowska
rozdział V – Joanna Hołda
rozdział VI podrozdziały 1–4 – Dorota Ostrowska
rozdział VI podrozdział 5 – Zbigniew Hołda, Dorota Ostrowska
rozdział VI podrozdziały 6–9 – Dorota Ostrowska
rozdział VII – Julita Agnieszka Rybczyńska

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer SA, 2014

ISBN: 978-83-264-3165-4

4. wydanie

Wydane przez:
Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35
e-mail: ksiazki@wolterskluger.pl
www.wolterskluger.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Przedmowa	9
Rozdział pierwszy	
Prawa człowieka. Wiadomości wstępne	11
1. Podstawowe pojęcia	11
2. Prawa człowieka jako przedmiot refleksji i praktyki	12
Rozdział drugi	
Prawa człowieka. Historia	15
1. Prawa człowieka w myśli politycznej – Locke, Monteskiusz, Rousseau	15
2. Prawa człowieka w praktyce politycznej i ustrojowej XVIII w. – Stany Zjednoczone, Francja, Polska	19
3. Prawa człowieka w XIX w. – kierunki ewolucji	26
Rozdział trzeci	
Prawa człowieka w wewnętrznym porządku prawnym	28
1. Konstytucja	28
2. Rzecznik Praw Obywatelskich	34
3. Trybunał Konstytucyjny	42
Rozdział czwarty	
Międzynarodowa ochrona praw człowieka	52
1. Krótka historia międzynarodowej ochrony praw człowieka	52
2. Ochrona praw człowieka w systemie ONZ	54
3. Ochrona praw człowieka w systemie Rady Europy	61
4. Rola umów międzynarodowych w wewnętrznym porządku prawnym	73
Rozdział piąty	
Prawa człowieka w Unii Europejskiej	76
1. Wprowadzenie	76
2. Karta praw podstawowych Unii Europejskiej	79
3. Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich	83
4. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej	85

Rozdział szósty

Wybrane prawa człowieka. Omówienie	88
1. Wprowadzenie	88
2. Prawo do życia	89
3. Zakaz tortur	102
4. Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego	108
5. Prawo do rzetelnego procesu sądowego	114
6. Prawo do prywatności	124
7. Prawo do wolności słowa	130
8. Prawo do wolności sumienia i wyznania	138
9. Zakaz dyskryminacji	141

Rozdział siódmy

Międzynarodowa ochrona mniejszości narodowych	147
1. Wprowadzenie	147
2. System ONZ	148
3. Rada Europy	151
4. KBWE/OBWE	154
5. Unia Europejska	156

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	– Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z. 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
EKS	– Europejska Karta Społeczna sporządzona w Turynie dnia 18 października 1961 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 z późn. zm.)
EKZT	– Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, sporządzona w Strasburgu w dniu 26 listopada 1987 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 46, poz. 238 z późn. zm.)
k.c.	– ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
k.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
k.k.w.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
k.p.	– ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
k.p.k.	– ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
KPPUE	– Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012, s. 391)
MPPGSiK	– Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169)
MPPOiP	– Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
PDPC	– Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 grudnia 1948 r.
pr. pras.	– ustawa z dnia 26 stycznia 1984 r. – Prawo prasowe (Dz. U. Nr 5, poz. 24 z późn. zm.)

TFUE	–	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 326 z 16.10.2012, s. 47)
TUE	–	Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 326 z 16.10.2012, s. 13)
u.p.r.p.c.	–	ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. Nr 17, poz. 78 z późn. zm.)
ustawa o RPD	–	ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.)
ustawa o RPO	–	ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147 z późn. zm.)
ustawa o TK	–	ustawa z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643 z późn. zm.)
u.ś.p.b.	–	ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz. U. poz. 628 z późn. zm.)

Publikatory, czasopisma

OSAW	–	Orzecznictwo Sądów Apelacji Wrocławskiej
OSNC-ZD	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy
OTK	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PiP	–	Państwo i Prawo
PWP	–	Przegląd Więziennictwa Polskiego

Inne

ETPC	–	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETS	–	Europejski Trybunał Sprawiedliwości
KBWE	–	Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
OBWE	–	Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
RPD	–	Rzecznik Praw Dziecka
RPO	–	Rzecznik Praw Obywatelskich
SA	–	sąd apelacyjny
SN	–	Sąd Najwyższy
TK	–	Trybunał Konstytucyjny

PRZEDMOWA

Podręcznik jest przeznaczony przede wszystkim dla studentów prawa. Może być także przydatny dla studentów innych kierunków, np. administracji, politologii, pedagogiki, psychologii, socjologii. Nie zakłada się bowiem, że Czytelnik będzie dysponował bogatą wiedzą prawniczą.

Trzeba podkreślić, że nie jest to pełny wykład z zakresu – bogatej przecież – problematyki praw człowieka. Jest to zaledwie zarys wykładu, ograniczony do omówienia wybranych zagadnień. Daje jednak zasób podstawowej wiedzy, która może być uzupełniona w ramach zajęć dydaktycznych oraz własnymi studiami literatury przedmiotu.

Publikacja ta nawiązuje do wydanego kilkanaście lat temu syntetycznego opracowania dotyczącego ochrony praw człowieka¹.

Czytelnicy zainteresowani bliżej problematyką praw człowieka powinni sięgnąć przede wszystkim do dokumentów źródłowych². Mają oni także do dyspozycji kilka wartościowych opracowań, które mogą pełnić rolę podręczników, choć skupiają się na wybranych problemach³.

Wiadomości dotyczące rozmaitych aspektów problematyki praw człowieka znajdują się ponadto w podręcznikach z zakresu prawa konstytucyjnego czy prawa międzynarodowego, a także historii państwa i prawa oraz historii myśli politycznej i prawnej.

Brak natomiast w polskiej literaturze podręczników, które zawierają pełny wykład z zakresu praw człowieka.

¹ Z. Holda, *Ochrona praw człowieka*, Lublin 1996.

² Zob. np. K. Motyka, *Prawa człowieka. Wybór źródeł*, Lublin 2004; D. Dudek, *Prawo konstytucyjne w zarysie. Wybór źródeł*, Lublin 2002.

³ Zob. np. B. Banaszak, A. Bisztyga, K. Complak, M. Jabłoński, R. Wieruszewski, K. Wójtowicz, *System ochrony praw człowieka*, Kraków 2005; R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2008; A. Rzepliński (red.), *Prawa człowieka a policja. Problemy teorii i praktyki*, Legionowo 1994.

PRAWA CZŁOWIEKA. WIADOMOŚCI WSTĘPNE

1. Podstawowe pojęcia

Pojęcie „prawa człowieka” jest wieloznaczne, co wynika przede wszystkim z wielości koncepcji formułowanych w tej dziedzinie. Nie bez znaczenia jest tu interdyscyplinarny charakter badań nad człowiekiem i jego prawami.

W opracowaniu tym termin „prawa człowieka” będzie oznaczał doniosłe prawa, które służą jednostce według jakiejś koncepcji filozoficznej, odnoszącej się do jej pozycji w państwie (płaszczyzna filozoficzna), czy też służą jej w świetle norm prawa międzynarodowego, wewnątrzkrajowego lub ponadpaństwowego (płaszczyzna prawna).

Prawa człowieka działają wertykalnie, tj. w stosunkach państwo – jednostka ludzka. Na tym zresztą polega ich wyjątkowe znaczenie. Czasami mówi się jednak również o horyzontalnym działaniu praw człowieka, tj. stosunkach między jednostką a jednostką lub innym podmiotem, który nie jest elementem aparatu państwa.

Współczesne koncepcje praw człowieka mówią o trzech rodzajach takich praw. Są to:

- 1) wolności i prawa osobiste,
- 2) wolności i prawa polityczne,
- 3) wolności i prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne.

Wolności (czasami zwane także prawami wolnościowymi) oraz prawa osobiste i polityczne (publiczne) są określane mianem praw pierwszej generacji, natomiast wolności i prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne to prawa drugiej generacji.

Ostatnio rysuje się koncepcja praw człowieka trzeciej generacji (np. prawo do: pokoju, środowiska, rozwoju), ale ciągle więcej tu pytań i wątpliwości niż jasnych ustaleń.

Wolność pociąga za sobą obowiązek państwa do nieingerencji w określoną sferę zachowań jednostki (jest więc tzw. prawem negatywnym). Natomiast prawo (osobiste, polityczne, społeczne etc.) oznacza po stronie państwa obowiązek określonego działania (jest prawem pozytywnym). Natura owego obowiązku państwa może być różna; w wypadku praw politycznych polega on na zaspokojeniu konkretnego roszczenia jednostki, w wypadku zaś praw

pojęcie „prawa człowieka”

rodzaje praw człowieka

prawa człowieka pierwszej i drugiej generacji

prawa człowieka trzeciej generacji

„wolność” a „prawo”

społecznych, ekonomicznych i kulturalnych sprowadza się zaledwie do zobowiązania, aby organy państwowe podjęły określone działania na rzecz obywateli. Dlatego też prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne są normowane przepisami o charakterze programowym, nienakładającymi na państwo obowiązku pełnej, natychmiastowej realizacji.

Powyższa typologia praw człowieka ma w pewnym stopniu charakter umowny. Ta sama sytuacja prawna może być traktowana (np. przez ustawodawcę) raz jako wolność, innym razem jako prawo. Zdarzają się ponadto sytuacje złożone, kiedy to występują elementy i wolności, i prawa. Wreszcie niektóre prawa drugiej generacji mogą „awansować” do pierwszej.

godność człowieka

Przyjmuje się dzisiaj powszechnie, że prawa człowieka wynikają z przyrodzonej godności człowieka. Trzeba od razu powiedzieć, że przepisy prawa międzynarodowego czy krajowego nie definiują pojęcia godności człowieka. To zadanie spoczywa na etykach. W literaturze z zakresu etyki znajduje się wiele rozważań na temat godności człowieka.

godność osobowa

Pojęcie godności występuje zazwyczaj w dwóch znaczeniach. Pierwsze to godność osobowa, czyli cecha przysługująca każdemu człowiekowi bez wyjątku. Drugie zaś to godność osobowościowa (własna), oznaczająca cechę indywidualnie określonej osoby. Przepisy prawa odwołują się do godności osobowej. Według etyków godność osobowa jest cechą przyrodzoną, przysługującą każdemu człowiekowi. Jest ona niezbywalna i niestopniowalna. Godność osobową utożsamia się z pojęciem człowieczeństwa i jako nieodłączny atrybut każdej osoby sprawia, że staje się ona wartością bezwzględną. Wobec tego nie tylko nie można jej odebrać człowiekowi, ale też i on sam nie może jej utracić.

W świetle powyższego można więc stwierdzić, że prawa człowieka są: przyrodzone, powszechne, niezbywalne i nienaruszalne.

2. Prawa człowieka jako przedmiot refleksji i praktyki

**interdyscyplinarny
charakter proble-
matyki praw czło-
wieka**

Godzi się podkreślić, że problematyka praw człowieka jest interdyscyplinarna. Interesuje ona nie tylko prawników, ale także filozofów, politologów i teologów. Jest również problematyką interdyscyplinarną w dziedzinie samych nauk prawnych. Pojawia się w obrębie prawa konstytucyjnego, administracyjnego, cywilnego, karnego, jak i innych gałęzi prawa. Ma znaczenie dla prawa międzynarodowego. Zajmuje historyków prawa oraz historyków myśli politycznej i prawnej.

Wyodrębnienie praw człowieka ma przede wszystkim uzasadnienie dydaktyczne. Na płaszczyźnie naukowej trudno bowiem mówić o nauce praw człowieka określonej przez własny przedmiot i metodę, tak jak to się dzieje w wypadku wspomnianych wyżej: prawa konstytucyjnego i innych dyscyplin prawnych. Trzeba jednak wspomnieć, że w sensie instytucjonalnym materia praw człowieka bywa wyeksponowana przez tworzenie, w ramach uniwersytetów i innych instytucji akademickich, rozmaitych instytutów, ka-

tedr, zakładów, ośrodków poświęconych właśnie prawom człowieka (mających w nazwie termin „prawa człowieka”).

Zagadnienia dotyczące praw człowieka są poruszane w wielu książkach o naukowym czy popularnonaukowym charakterze, a także w wielu artykułach publikowanych w czasopiśmie fachowych. Dużo na ten temat znajduje się w prasie, także codziennej. Wypada więc stwierdzić, że literatura na temat praw człowieka jest bogata i różnorodna.

Prawa człowieka stały się jedną z najważniejszych idei oraz instytucji współczesnego świata. Mówi się na przykład, że stopień przestrzegania tych praw przez władze państwowe jest podstawowym kryterium ich oceny w kategoriach etycznych i politycznych. Nic więc dziwnego, że prawa człowieka często pojawiają się w języku polityków czy komentatorów życia politycznego. Odgrywają więc rolę w życiu publicznym tak na forum krajowym, jak i międzynarodowym. Są wreszcie problemem ideologicznym, istotnym m.in. w sporach na temat człowieka, społeczeństwa, państwa, władzy i religii. Stawia się na przykład pytanie o miejsce praw człowieka w świecie innej, niż zachodnia, kultury politycznej i prawnej.

Prawa człowieka wzbudzają duże zainteresowanie społeczne, wobec czego wiele organizacji, stowarzyszeń oraz fundacji uczyniło walkę o ich poszanowanie zadaniem statutowym. Być może w przyszłości to właśnie ów „sektor organizacji pozarządowych” będzie odgrywał w dziedzinie praw człowieka najważniejszą rolę.

W refleksji na temat praw człowieka warto mieć na uwadze rolę, jaką odegrały one przed 1989 r. w naszym kraju i w innych krajach zdominowanych przez Związek Radziecki. Otóż właśnie kwestia praw człowieka stała się w latach 70. XX w. podstawą programową idei, postaw, działań i ruchów oraz organizacji opozycyjnych wobec ówczesnego reżimu. Świetnym przykładem programowego tekstu może być tu słynny esej Vaclava Havla pt. *Siła bezsilnych*.

W 1977 r. w Czechosłowacji powstała Karta 77, której rzecznikiem był m.in. V. Havel. Władze Czechosłowacji zareagowały surowymi represjami (np. Havel został uwięziony na kilka lat). Podobnie surowo postępowały wobec opozycjonistów władze Związku Radzieckiego, Niemieckiej Republiki Demokratycznej i innych krajów pozostających w orbicie ZSRR.

Gdy chodzi o Polskę, to należy wymienić przede wszystkim Komitet Obrony Robotników (KOR), później Komitet Samoobrony Społecznej „KOR” (KSS „KOR”), powstały w 1976 r. (jego członkami byli m.in. Jacek Kuroń, Jan Józef Lipski, Zbigniew Romaszewski, Adam Michnik, Henryk Wujec, a także Leszek Kołakowski, Jerzy Andrzejewski, Halina Mikołajska). Agendą KSS „KOR”, powołaną przede wszystkim do pomocy ofiarom naruszeń praw człowieka, było Biuro Interwencyjne, prowadzone przez Zofię i Zbigniewa

**prawa człowieka
we współczesnym
świecie**

**kwestia praw
człowieka przed
1989 r.**

Karta 77

**Komitet
Samoobrony
Społecznej „KOR”**

PRAWA CZŁOWIEKA

ZARYS WYKŁADU

Joanna Hołda – doktor nauk prawnych; ukończyła Podyplomowe Studium Prawa Autorskiego, Wydawniczego i Prasowego na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie; autorka publikacji m.in. z zakresu praw człowieka, prawa kultury i prawa własności intelektualnej.

Zbigniew Hołda – profesor doktor habilitowany nauk prawnych; był kierownikiem Katedry Prawa i Polityki Penitencjarnej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; sprawował funkcję wiceprezesa Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka; był członkiem Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT); był adwokatem.

Dorota Ostrowska – adwokat; prowadzi indywidualną praktykę adwokacką, odbyła również aplikację sądową.

Julita Agnieszka Rybczyńska – doktor nauk prawnych, politolożka; pracownik w Zakładzie Praw Człowieka na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; specjalistka w zakresie praw człowieka i praw mniejszości narodowych, językowych i etnicznych oraz międzynarodowych i krajowych systemów ich ochrony; autorka wielu publikacji naukowych.

■ Podręcznik stanowi zarys wykładu z zakresu problematyki prawa człowieka, w tym tematów dotyczących m.in.:

- praw człowieka w wewnętrznym porządku prawnym,
- praw człowieka w Unii Europejskiej,
- międzynarodowej ochrony praw człowieka,
- międzynarodowej ochrony mniejszości narodowych.

■ Książka przeznaczona jest przede wszystkim dla studentów prawa, ale może okazać się przydatna także dla słuchaczy innych kierunków: administracji, politologii, pedagogiki, psychologii i socjologii.

ISBN 978-83-264-3165-4

9 788326 431654

Cena 49 zł
(w tym 5% VAT)

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01

zamowienia.książki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

9 788326 431654 W04P01